

Tekst 2

De veranderlijkheid van de historische waarheid

Onderstaand essay is een bewerking van een artikel van Chris van der Heijden dat verschenen is in Vrij Nederland van 6 december 2003.

1 Het recente Europese verleden is niet meer wat het geweest is. In verschillende landen werden de afgelopen jaren correcties op de bestaande beelden van de periode vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog aangebracht. Overall tonen geëngageerde historici aan dat het beeld van het jongste verleden eenzijdig is. En dat leidt tot hevig debat.

2 Zo publiceerde de Spaanse journalist en historicus Pío Moa Rodríguez onlangs een zoveelste boek over de Spaanse burgeroorlog, *De mythen van de Spaanse burgeroorlog*¹⁾. Alle fraaie en minder fraaie verhalen die nu al bijna zestig jaar over tal van personen en gebeurtenissen de ronde doen, zouden volgens Moa Rodríguez ver bezijden de waarheid liggen. Het gangbare beeld was dat de naar het fascisme neigende dictator Franco en zijn aanhangers hun tegenstanders en de bevolking genadeloos aanpakten, terwijl de republikeinen en hun communistische medestanders idealistischer zouden zijn geweest. Maar volgens Moa Rodríguez had Franco ook zijn goede kanten: hij wist Spanje bijvoorbeeld uit de handen van Hitler te houden. Bovendien waren er ook onder de republikeinen machtswellustelingen.

3 Een vergelijkbare herziening van het recente verleden vindt sinds kort bij onze zuiderburen plaats. Als voorbeeld kunnen we Antwerpen nemen. Het heersende beeld was tot voor kort dat de Antwerpse joden het tijdens de Tweede Wereldoorlog alleen van Duitse zijde zwaar te verduren hadden. Dat beeld is door recente publicaties grondig bijgesteld. Werden in Brussel de joden nog tijdens de oorlog op allerlei manieren geholpen, in Antwerpen werden ze al vóór de oorlog geïsoleerd; in het verlengde daarvan deden de Antwerpse gemeente en politie tijdens de oorlog hun uiterste best om de Duitsers te helpen met anti-joodse activiteiten.

4 In meer landen zijn in de afgelopen jaren correcties op de bestaande beelden van de laatste oorlog aangebracht. Een voorbeeld uit Polen: de Poolse historicus Gross toonde in 2001 aan dat de zestienhonderd joden van Jedwabne in juli 1941 niet door de Duitsers maar door de eigen bevolking waren vermoord. De reacties lieten niet op zich wach-

ten. Volgens de een loog Gross, een volgende was verbijsterd, een derde boog beschaamd het hoofd. Maar hoe dan ook, het beeld van de behandeling van de joden in het Polen van de Tweede Wereldoorlog kan sinds de publicatie van Gross niet meer hetzelfde zijn.

5 Het is interessant eens te bezien hoe historische beelden eigenlijk ontstaan en waardoor sommige beelden langer meegaan dan andere. Laten we bijvoorbeeld eens kijken naar de beeldvorming rond de gruwelijke loopgravenstrijd van de Eerste Wereldoorlog. De overlevenden hadden het gevoel dat alleen lotgenoten konden begrijpen wat ze hadden meegemaakt: de modderige slagvelden van Verdun, de hongerige ratten in de loopgraven, het weggeblazen gezicht van een kameraad. Jaren later werd in boeken als *Im Westen nichts Neues* van Remarque de sfeer van toen zo goed getroffen, dat ze op de overlevenden een onuitwisbare indruk maakten. De weergave en sfeertekening in deze boeken maakten de indruk authentiek te zijn. De lotgenoten herkenden zich er dan ook moeiteloos in. Het door deze verhalen zo overtuigend opgeroepen beeld werd overgenomen door degenen die de gebeurtenissen niet uit eigen ervaring kenden. Toen het eenmaal door hen geaccepteerd was, kon dit beeld van de oorlog, verspreid door allerlei publicaties, ook het beeld van volgende generaties bepalen.

6 Zo gaat het vaak bij beelden van historische gebeurtenissen. Bij de acceptatie ervan, ook door latere generaties, speelt waarachtigheid een grote rol, omdat wij geneigd zijn iets wat waarachtig aandoet, ook voor waar te houden. Dr. L. de Jong realiseerde zich dat toen hij zijn bekende geschiedwerk over de Tweede Wereldoorlog opzette. Veel van zijn beschouwingen zijn dan ook gebaseerd op de verslagen van hen die erbij waren, onder wie joodse overlevenden, oud-verzetslieden en oud-militairen, maar ook collaborateurs.

7 Sommige historische beelden gaan generaties lang mee, totdat men tot andere inzichten komt en het tot dan toe geldende beeld verdwijnt. De waarheid van het oorspronkelijke beeld, veelal gebaseerd op verhalen die als waarachtig en dus als waar werden beschouwd, wordt dan vervangen

Eindexamen Nederlands vwo 2005-II

havovwo.nl

- door een nieuwe waarheid, soms gebaseerd op nieuwe, ook als waarachtig overkomende verhalen.
- 8 Hoe komt het dat een historisch beeld juist op dat bepaalde moment door een ander wordt vervangen? Dat heeft lang niet altijd met de komst van een nieuwe generatie te maken, want zo'n omslag treedt niet bij elke generatiewisseling op. De West-Europese visie op kolonialisme, om een voorbeeld te geven, is vele generaties lang in grote lijnen hetzelfde gebleven, pas in de tweede helft van de negentiende eeuw kreeg men besef van de verfoeilijke kanten ervan.
- 9 Soms zijn het, zoals dat door sociologen wordt genoemd, 'overweldigende momenten' die het beeld dat men van het historische verleden of heden heeft, plotseling doen kantelen. De aanslagen in Amerika van 11 september 2001 bijvoorbeeld hebben in het westen geleid tot een ingrijpende nuancering van de denkbeelden over de islamitische wereld. In ons land, om een ander voorbeeld te noemen, heeft de dood van de ambitieuze politicus Pim Fortuyn velen, waaronder gezaghebbende politici, dermate in beweging gebracht dat er een totaal andere kijk op Nederland als immigratieland ontstond.
- 10 Tot de meest overweldigende gebeurtenissen behoren vanzelfsprekend oorlogen. Oorlogen zijn zo ingrijpend dat ze als het ware 'een gat in de tijd' kunnen slaan. Ze kunnen het begin vormen van een gloednieuw tijdperk, waarin niet alleen politieke en maatschappelijke structuren veranderen, maar vooral ook de manier waarop men tegen verschijnselen en ontwikkelingen aankijkt. Neem bijvoorbeeld de Amerikaanse inmenging in Vietnam in de jaren zestig en begin jaren zeventig, die het beeld dat men van Amerika in Europa had, ingrijpend veranderde. Dankbaarheid jegens Amerika voor de bevrijding van het nazi-juk, maakte plaats voor regelrechte gevoelens van vijandigheid jegens een land dat nu heftig beschuldigd werd van onmenselijk optreden.
- 11 Dat beelden veranderen kan simpelweg ook veroorzaakt worden door een grotere afstand in tijd. Wetenschappers kunnen nieuwe feiten ontdekken of door een andere wetenschappelijke methodologie oude feiten in een nieuwe context plaatsen, zodat deze feiten toch een andere kleur en betekenis krijgen. Soms is het voor diepgravend historisch onderzoek dan wel nodig dat bepaalde belemmeringen uit de weg geruimd worden, zoals in het geval van Polen en andere Oost-Europese landen. Pas toen de Berlijnse Muur was gevallen, werden archieven toegankelijk voor historici en konden zij het door de staat geannexeerde verleden onbelemmerd onderzoeken.
- 12 Een markante verklarende factor bij het herformuleren van de historische waarheid is de wisseling van staatsmacht. Laten we nogmaals naar Spanje kijken. Er is bijna dertig jaar verstreken sinds de dood van Franco in 1975. Die periode is eenvoudigweg in een aantal subperiodes te verdelen, waartoe ook de jaren dat de socialisten het voor het zeggen hadden, gerekend kunnen worden. In elk van deze subperiodes werd het jongste verleden herschreven. Alles wat 'goed' was geweest, werd opeens als 'slecht' gezien en andersom. Telkens werd het verleden volledig herschreven: caudillo Franco was beurtelings gevierd leider en paljas, en zijn regeerperiode werd dan weer eens gezien als een tijdperk van ware renaissance dan weer van terugval in duisternis. Nu is – sinds halverwege de jaren negentig een nieuwe ideologische stroming de politieke macht heeft – het beeld van Franco en de burgeroorlog en de Franco-tijd opnieuw aan het veranderen. Dat kan geen toeval zijn: 'waarheid' is onmiskenbaar verstrengeld met macht.
- 13 Beelden van historische gebeurtenissen en ontwikkelingen wisselen met de tijd. Wat aanvankelijk waarachtig leek en daardoor als waarheid werd gezien door opeenvolgende generaties, kan er (veel) later minder geloofwaardig uitzien. Wat voor waar werd gehouden, wordt dan vervangen door een andere 'waarheid'. De aanzet tot een wisseling van beeld is vaak afkomstig van de groep die de (intellectuele) macht bezit of – al is dat vaak hetzelfde – de aandacht op zich weet te vestigen. Macht, propaganda en waarheid, ze doen het met elkaar. Waarheid omtrent het verleden blijkt betrekkelijk te zijn.

Einde

noot 1

Spaanse Burgeroorlog: in 1936 kwamen conservatieve krachten in opstand tegen de socialistische regering van de Spaanse Republiek; generaal Franco kwam als overwinnaar uit de strijd en bleef tot aan zijn dood in 1975 als dictator aan de macht.

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.

■ Tekst 2 De veranderlijkheid van de historische waarheid

- 23p **20** □ Maak een samenvatting in correct Nederlands van maximaal 190 woorden van de tekst *De veranderlijkheid van de historische waarheid*. Zorg ervoor dat deze samenvatting begrijpelijk is voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet kent. Uit je samenvatting moet duidelijk worden:
- welke algemene ontwikkeling met betrekking tot historische beelden aanleiding is voor dit artikel;
 - hoe historische beelden ontstaan, hoe het acceptatieproces verloopt, en welke factoren of processen (g)een rol spelen in de bijstelling van deze beelden;
 - welke conclusies getrokken worden.